

В защита на утопията: (граници на) утопичната функция в къснокапиталистическото общество

Рут Левитас

Рут Левитас преподава социология в Университета в Бристол. Двете основни теми на нейните научни изследвания са утопизмът и социалното изключване. Книгата ѝ *The Concept of Utopia* (1990) се занимава с историята на утопичното мислене и разглежда обвързаността на утопията със социалните науки, изкуствата, историята и паметта. В друго свое мащабно изследване *The Inclusive Society?: Social Exclusion and New Labour* (1998), тя въвежда понятието за социално отлъчване като част от новия политически език и теоретизира върху проблеми, свързани със съвременните политически идеологии, бедността, неравенството и социалното включване/изключване.

Настоящият текст е публикуван за първи път в *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 2000, Vol. 3, Issue 2-3, 25-43.

Превод от английски език: **Филип Стоилов**.

Тази статия се занимава с употребите на утопията, както и с употребите на изследванията върху утопиите в настоящата историческа конюнктура: в условия на късна модерност и в началото на ново хилядолетие. В нея се застъпва твърдението, че тези условия (най-вече, но и не само, онова, което може да бъде назовано „постмодерен обрат“ в социалните и културни теории) отправят доста сериозни предизвикателства към проекта и конкретизацията на утопията. Реакции спрямо тези неочаквани предизвикателства се забелязват под формата на промени в утопичното мислене (в това число и разните текстове, посветени на утопията) през последните тридесет години, както и в теоретизациите върху утопията – същинската материя на изследванията в тази област. Въпросните трансформации са свързани с повишена условност и рефлексивност на утопичния модус, както и с решително изместване на акцента от репрезентацията или съдържанието към процеса. При все че е допустимо да се твърди, че тези промени демонстрират непрекъсващата сила и трайност на утопичното, един също толкова силен аргумент може да бъде приведен в полза на срещуположната позиция: че способите, чрез които утопични реформатори и утописти (изследователи на утопията) реагират спрямо условията на късна модерност, отразяват някакво отслабване на трансформативния потенциал на утопичното. Утопията устоява, но с цената на едно отместване на утопичната функция от процеса на трансформация към сферата на критиката.¹

Защо да изследваме утопията?

Настоящата статия представлява също така защита на утопията, както и изискване за едно необходимо сериозно отношение към нея. Заглавието призовава към обмисляне на няколко проблема. Терминът „утопична функция“ повдига въпроса „Какво защитава утопията?“ Изразът „в защита на“ тук има смисъла на инструменталност или предназначение, схващани като характерни признаци на самата утопия. Съчетанието „в

¹ На няколко пъти през 1999 г. получих съдействие и подтик за изясняване на моите твърдения от страна на утописти и други изследователи, в това число и от участници в конференциите „Никъде - едно наше място“ в Уоруик и „Хилядолетие на утопиите“ в Университета на Източна Англия, както и от членове на Семинара по критическа теория от Университета в Бристол и катедрата по социология на Университета в Есекс. Отправлям особени благодарности към Винсънт Гейгън, Грегър Макленън, Том Мойлан, Томас Осборн, Луси Саргисън и Керълин Уайлд за техните проникновени, градивни коментари и стимулиращи несъгласия.

защита на утопията“ утвърждава обвързване с изследванията върху утопиите и утопичното само по себе си, що се касае до мен самата, и приема подобно обвързване за даденост от страна на утопистите. Следователно то имплицитно поставя едно питане относно предмета на тези изследвания. Това е рискована позиция: конференцията на Асоциацията на социолозите във Великобритания през месец април 1999 г. беше под надслов „Какво защитава социологията?“. Лори Тейлър написа (майтапчийско) резюме на текст от доктор Д. У. Хабередикойси, озаглавено „Какво защитава изразът ‘в защита на’?²“:

Този заплетен текст анализира реторическите предпоставки на въпросителната формулировка ‘Какво защитава социологията?’ След едно почти безкрайно въведение, което съдържа редица препратки към Дерида, Лакан и Фуко, авторът пристъпва към очертаване на социо-културните обстоятелства и епистемни режими, които представляват същностна предпоставка за скалъпване на проблем относно академична дисциплина, почиваща върху имплицираната инструменталност на израза ‘в защита на’. Не се достига до никакви изводи.

Съществуват различни причини за интереса към утопиите от страна на интелектуалци и учени. Първо, тъй като утопията е израз на онова, което липсва, на преживяването на липсата в кое да е общество или култура, схващането на генерираните от дадено общество утопични стремежи е от значение за разбирането на самото това общество. Изследването на утопията е съществена част от културната антропология или историята и социологията на културата. Утопичното е същинският предмет на изследване за историци, антрополози, социолози и културолози. Дотолкова, доколкото утопията заема формата на литературен текст, тя се превръща в предмет на разни видове литературна критика. Второ, утопията в смисъла на контрафактически модел за цялостна или частична обществена или политическа система може да бъде употребена като евристично средство, като проучване на възможното или невъзможното, а в областта на нормативната социална теория – като регулативен идеал, съобразно който се преценява действителният свят. Трето, можем да изследваме утопията през нейните съдържания или нейните въздействия върху света, защото вярваме, че стремежите на другите, наред с опитите им да артикулират отличителните характеристики на едно здраво общество, ни снабдяват с удобно средство за нашето домогване към едно такова общество.

² L. Taylor, Times Higher Education Supplement, 9 April 1999, 56.

Моето опасение (и опит) е, че повечето утописти са до известна степен и утопични реформатори. Моят собствен интерес към утопията (и към социологията) винаги е бил подхранван от убеждението, че светът може и трябва да бъде друг. Това обаче повдига въпроси относно същинската роля на учените. Докато първите две причини за интереса към утопията са безобидни и непредизвикващи спорове, понеже не изискват обвързване с промяна в политиката, третата причина предполага някаква политическа ангажираност. Нещо повече, тя предполага, че политическата ангажираност е същностен елемент, дори същностна цел, на това определено поле от научни изследвания. Учените обаче са склонни да оправдават своето съществуване и призови към държавната хазна тъкмо под предлог, че са политически неутрални и неангажирани. Следователно би могло да съществува напрежение между изискванията, налагани върху нас като академични учени, и изискванията, налагани върху нас като ангажирани интелектуалци.³ Това напрежение не е особено свойствено за утопистите, но може да бъде особено остро спрямо нас заради „радикалната другост“ на утопията и потенциалните функции на утопичното мислене.

Функциите на утопията

Трите възможни подхода при изследването на утопията се намират в приблизителна успоредност с различните възможни функции на самата утопия. Разграничаването на тези функции зависи от самото определение за утопия, без което не може да има сериозно разглеждане на този предмет. Съществува определено схващане за утопията като само едно от две неща: тя е или тоталитарен политически проект, или литературен жанр за фикционално изграждане на съвършени общества. И двата подхода са твърде различни от този на Ернст Блох, чийто труд от 1400 страници „Принципът на надеждата“ представлява най-значителната теоретична разработка върху утопията. Блох твърди, че склонността за домогване към по-добър живот се проявява във всекидневието, в популярната култура, във „високата“ култура и в религията. Тя прави видим опита от

³ Както отбелязва Томас Осборн (1998), съществуват различни начини, по които може да бъде изтъкнато „ангажирането“, не всички от които са прекомерно политически, докато Форестър (1999) по подобен начин настоява, че самото мислене е политически акт. Твърдението, че учените, и по-специално социолозите, трябва да бъдат „ангажирани интелектуалци“, се обвързва насилно със социологията (като отговор на въпроса „Какво защитава социологията?“). Виж McLennan (1999), Giddens (1998), Rorty (1998) и Bourdieu (1998).

липсата, от неудовлетворението, от това, че „нещо липсва“ в актуалността на човешкото съществуване. Проявленията на утопично бленуване не са непременно задълбочени: в даден момент, пише той, „повечето хора на улицата изглеждат така, сякаш си мислят за съвсем различно нещо, най-вече за пари, ала и за онова, в което те могат да се превърнат.“⁴ Ако се придържаме към Блох, се открива възможността за изработване на широко определение за утопия, обхващащо обсега на утопичните изразни проявления: а именно, че утопията е израз на желанието за по-добро съществуване. Подобно определение е по-скоро аналитично, отколкото описателно, т.е. то позволява един поглед върху утопичните аспекти на културните форми, отколкото да ги класифицира като утопични и неутопични (и като такова то е изключително и с пълно право безполезно за установяване на граници в полето на „изследвания върху утопията“). То обаче ни позволява да задаваме въпроси относно историческите измествания в съдържанието, формата, разположението и функцията на утопията и начините, по които специфичните социални и исторически обстоятелства насърчават или възпрепятстват разните видове изразни проявления на утопичното светоусещане.⁵

Допускането, че утопията притежава експресивен потенциал веднага поставя под съмнение идеята, че тя се „обявява в защита“ на каквото и да е: дали тя е може би нещо експресивно, отколкото инструментално? Говорейки за функцията на идеи и институции, ние винаги рискуваме да объркаме предназначението с въздействието, в тяхното отделяне едно от друго има някакъв смисъл. Понеже докато изразното проявление на липсата и на желанието нямат никаква цел отвъд тях самите, никаква преднамерена инструменталност, то въпреки това би могло да оказва политически въздействия. В този смисъл може да схващаме утопията като потенциално снабдена с три функции: компенсация, критика и промяна. „Никъде-то като едно наше място“⁶ може просто да бъде място, където отиваме, за да избягаме: да речем, когато блънуваме най-вече за печалба от лотарията, която ни осигурява средствата за нашето физическо бягство. Повечето спечелили от лотарията си купуват ново жилище – това може да се разглежда като създаване на персонален утопичен

⁴ Ernst Bloch, *The Principle of Hope*, Oxford: Blackwells, 1986, 33.

⁵ В друго мое съчинение разисквам този проблем надълго и нашироко. Виж R. Levitas, *The Concept of Utopia*. Hemel Hempstead: Philip Allan. 1990.

⁶ Никъде – едно наше място“ е заглавието на интердисциплинарна конференция върху употребите на утопията, състояла се в Университета в Уорик през май 1999 г.

анклав, какъвто представлява градината на Моне в Живерни. В една по-скромна перспектива безкрайни телевизионни програми като *Changing Rooms*, *Ground Force* и *Charlie's Army* са посветени на трансформацията на домове и градини – те съдържат допълнителния фантазмен елемент на някого друго, който върши цялата работата. Другата форма на бягство, изпълваща бляновете на милиони и формираща предпочитанията на спечелилите от лотарията, е пътешествието: туристическата индустрия е може би най-значителното хранилище на компенсаторни утопични блянове и рекламира себе си чрез експлицитно утопична фразеология, или най-малкото чрез изрази, конотиращи някакво райско блаженство. Това бленуване трансформира единствено мястото на бленуващия в света, не самия свят – не и пряко или преднамерено, въпреки че и туристическата индустрия, и разните „направи си сам“ предприятия оказват дълбоки физически, социални и икономически въздействия както в локален, така и в глобален мащаб.

Утопията притежава по-голям критически потенциал от всичко това. В твърдението на Блох, артикулиращо чувството за неудовлетвореност от настоящето, се имплицира, че дори най-компенсаторните утопични фантазии притежават някаква критическа функция. Но утопията като критика (като например „Утопия“ на Томас Мор) поставя това на преден план и го прави видимо. Разпознаването на проблема като по-общ от собственото положение в света е необходимо, но по никой начин достатъчно, условие за третата функция на утопията, която се състои в катализиране на промяната. Най-мощната функция на утопията, нейното изискване да бъде нещо значимо, а не предмет на езотерична фасцинация и обаяние, се проявява в капацитета ѝ да насърчава домогването към един трансформиран свят, да олицетворява надеждата, а не просто желанието.

Освен това, ако съществува някакво напрежение между интелектуалните и политическите мотивации на утопистите, то това ще рече, че съществува напрежение и между експресивната и инструменталната функции на утопията, между желанието и надеждата. Част от призива в труда на Блох се състои в настояването за еднаква степен на значимост на всички форми на бленуване за по-добър живот, на всички форми на мислене отвъд настоящето, в това число и на проявленията на желанието преди всякаква политическа ангажираност. Но най-значителният му труд е озаглавен „Принципът на НАДЕЖДАТА“. Подобно на други утописти, за които върховната стойност на утопията се

състои в нейния трансформативен потенциал, Блох е принуден да прави разграничение между самозалъгване и волеизява, между абстрактната и конкретната утопия, което е в крайна сметка разграничение между желание и надежда.⁷ Реймънд Уилямс твърди, че волевата трансформация на социалния свят е същностно свойство на утопичния модус и че без нея съществува риск утопията да улегне в „изолирано и в крайна сметка сантиментално ‘желание’, в модус на отчуждено живеене“⁸; едно от неговите съчинения се нарича „Средства за едно пътешествие на надеждата“, а един издаден посмъртно сборник носи опростеното заглавие „Средства за надежда“.

Предизвикателства пред утопията: „старият“ антиутопизъм

Къде се намираме в настоящия момент по отношение на тези възможни функции на утопията и на разграничението между желание и надежда? През 1999 г. бяха публикувани поне три антологии, посветени на утопиите: *Faber Book of Utopias* на Джон Кери; едно издание на издателство „Пенгуин“, озаглавено просто *Utopias*, и *The Utopia Reader* на Клей и Сарджънт⁹. Центърът за хуманитарни науки в Дърам и Групата по критическа теория в Бристол проведоха серия от семинари върху утопията и хилядолетието. Състоя се международна конференция със заглавие „Хилядолетие на утопии“ в Университета на Източна Англия през месец юни. Въпреки този изблик на интерес към утопичното и въпреки голямата еуфория около настъпването на новото хилядолетие масовото обществено съзнание видимо не е изпълнено с надежди относно бъдещето – апокалипсис, да; утопия, очевидно не толкова. Апокалиптичните страхове бяха приписани на „Проблем 2000“, въпреки че самото събитие протече без очакваното бедствие;¹⁰ а сървайвърската прослойка (особено в САЩ) се посъживи, когато хората

⁷ Важността на това разграничение е предмет на разглеждане в R. Levitas, ‘Educated hope: Ernst Bloch on abstract and concrete Utopia’, *Utopian Studies*, 1990, Vol. 1, No. 2, 13-26, повторно публикувана в изданието на Даниъл и Мойлан (1997).

⁸ Raymond Williams. *Problems in Materialism and Culture*. London: Verso, 1980, 203.

⁹ John Carey (ed.), *The Faber Book of Utopias*, London: Faber and Faber, 1999; Catriona Kelly (ed.), *Utopias: Russian Modernist Texts 1905-1940*. London: Penguin, 1999; Gregory Claeys and Lyman Tower Sargent (eds.), *The Utopia Reader*, NYU Press, 1999.

¹⁰ Британското правителство, което бе похарчило огромни суми пари за всеобща борба с „Проблем 2000“, разбира се, твърдеше, че тъкмо заради това нищо не се бе случило. Ясно е, че то беше в правото си да го твърди. Но скептично настроени респонденти се запитаха, в случай, че това наистина бе така, защо правителството на Блеър заявяваше с такава настойчивост, че хвърлянето на пари не решава проблема, както

започнаха да се запасяват с провизии за предстоящото хилядолетие. През април 1999 г. британската ефирна телевизия излъчваше два апокалиптични и дистопични сериала. Единият от тях беше „Племето“, в който всички възрастни са унищожени от мистериозен вирус, а оцелелите младежи се обединяват в плякосващи и воюващи една с друга банди или просто се шляят по улиците сред полуизоставени търговски центрове. Другият беше „Последният влак“, в който светът е разрушен от метеорит. Група пътници във влак, минаващ през тунел между Честърфийлд и Шефилд, са замразени чрез криогенеза, когато един от тях освобождава газ от контейнер, и се размразяват 50 години по-късно за едно изпълнено с битки пътешествие сред останките от миналото. Естествено, утопията е възкресена точно в края, тъй като героите откриват, че „онези, от които бягахме, са онези, които търсехме“, а сраженията (включително и няколко разпъвания на кръст) приключват с изглед за нова надежда за бъдещето, символизирана от едно бебе (или две) и малко ню ейдж музика. Може би това действително разграничава бляновете за новото хилядолетие от онези през 1980-те години. Последната апокалиптична телевизионна драма е „Нишки“, която се разиграва в Шефилд след ядрен взрив и която също завършва с детеродна сцена, ала последният кадър предава ужасеният вик на майката при гледката на нейната рожба. Киното на 1990-те години изобилства с образи на утопията като дистопия, например в „Шоуто на Труман“ и „Плезънтвил“, или в стандартни дистопии като „Град на мрака“ и „Матрицата“, последният от които придобива култов статус и жъне огромни продажби по време на коледните празнични дни на 1999 г. във Великобритания.¹¹ Действително, извънредно популярният филм „Мравката Z“ разгръща утопична тема, но „инсектопията“ представлява купчина боклуци, а явната препратка към „Метрополис“ в самия мравешки град има сатиричен смисъл. Тези насоки не отразяват непременно някакъв неотслабващ песимизъм: както твърди Рафаела Баколини¹², „критически ориентираната дистопия е предпочитаната форма на съпротива в края на века“; но съпротивата и оцеляването,

непрестанно се твърди по отношение на бедността, образованието и рушащото се Национално здравно обслужване.

¹¹ Виж Moylan, 'Warm and cold utopianism: reconsidering dystopia in the 1990s', paper presented at *A Millennium of Utopias: The Theory, History and Future of Utopianism*, University of East Anglia, 23-26 June 1999. Относно анализ на тези филми и теоретично разглеждане на характерния за 1990-те години дистопизъм виж P. Fitting, 'The concept of Utopia in the work of Fredric Jameson', *Utopian Studies*. 1998, Vol. 9, No. 2, 8-17, както и Moylan, *Scraps of the Untainted Sky: Science Fiction, Utopia, Dystopia*. New York: Westview Press, 2000).

¹² R. Baccolini, 'Feminist open/critical dystopias', paper presented at *A Millennium of Utopias: The Theory, History and Future of Utopianism*, University of East Anglia, 23-26 June 1999.

отколкото трансформацията и изкуплението, си остават най-добрият залог на надеждата. Въпреки настъпващото ново хилядолетие може да се каже, че живеем в дистопични времена, понеже както действителността, така и всички проекции за бъдещето са дълбоко депресивни и направо ужасяващи.

Времената, в които живеем, са също така антиутопични. В своята книга „Край на утопията“¹³ Ръсел Джакоуби оплаква липсата на трансформативно въображение и стимул в съвременната политическа култура. Антиутопизмът се характеризира с активно отрицание на основанията да се изобретяват алтернативни начини за живеене, особено ако те представляват сериозни опити да се твърди, че светът би могъл или трябва да бъде устроен другояче. Политическият антиутопизъм се засили в края на 1980-те години. Когато комунистическите режими в Източна Европа рухнаха, споменаванията за „край на утопията“ зачестиха. Англоамериканският новинарски дискурс съдържаеше имплицитни (а понякога и експлицитни) уравниловки:

Утопия = Тоталитаризъм = Комунизъм = Марксизъм = Социализъм

и

Комунизъм = Тоталитаризъм = Фашизъм

Десетина години по-късно пороят от телевизионни програми, представящи тези събития като история, е обхванат от същия дискурс. В програмата на Би Би Си „Войната на века“ се твърди, че за огромните загуби на човешки животи (както на военни, така и на цивилни) по време на нацистката инвазия в Съветския съюз е виновен Сталин в същата степен, в която и Хитлер, въпреки удивителните архивни кадри и актуални свидетелства, сочещи по-скоро обратното. Освен това, почти в навечерието на новото хилядолетие Канал 4 излъчи „Хитлер и Сталин: Тираните-близнаци“, доста дълъг биографичен филм, успоредяващ биографиите на двамата диктатори – при все че в него има бегли споменавания за това, че съществуват съществени разлики между двамата. Отчасти заради този дискурс капитализмът масово се възприема като единствената налична ценност, а обсегът на политическите алтернативи навсякъде из Европа се стеснява до дебатиране върху правилния трети път: Клинтън, Блеър и Шрьодер срещу Лафонтен и

¹³ R. Jacoby, *The End of Utopia: Politics and Culture in an Age of Apathy*. New York: Basic Books, 1999.

Жоспен. Може да се каже, че след 1989 г. живеем - в един почти библейски смисъл - след падението, но без надежда за изкупление. От друга страна е спорно, че подобен тип антиутопизъм е постоянна характеристика на господстващата идеология, дори ако нейните крайни цели не остават същите, както и че утопичните тенденции се разпознават при засилване на национализма, при поява на екологични идеи и движения и др. Третият път може да се разглежда като утопия и понякога се представя за такъв от страна неговите поддръжници¹⁴. Това обаче се схваща най-ясно като процес по инкорпориране и потискане на утопичното, отколкото като някакво разкриване на неговия радикален и трансформативен потенциал. Това което тук се застъпва като допустимо, например приемането на „романтическият утопизъм“ при Рорти¹⁵, представлява прагматично, ограничено реформаторство – същият прагматизъм, който е по същество антиутопичен със своя отказ от радикална утопична другост или от генерална трансформация на обществото. Дори Имануел Уолърстийн отхвърля утопизма в полза на онова, което той определя като „утопистика“ (т.е. възможни, „реалистични“ варианти на бъдещето), въпреки че неговият прагматизъм е в по-малка степен реформаторски от този на Рорти, тъй като той все още видимо вярва в някакъв катаклизмен крах на глобалния капитализъм. В своето отхвърляне на утопията Уолърстийн употребява обичайни изрази:

Истинският проблем на всички утопии [...] не се състои само в това, че те не са съществували никъде до този момент, а че аз, както и други, възприемаме всички тях като химерични блянове, които никога не ще се осъществят на тази земя. Утопиите притежават религиозни функции и понякога също се превръщат в механизми на политическа мобилизация. Но що се отнася до политиката, те оказват рикоширащ ефект. Понеже утопиите са гнезда на очарователни илюзии и следователно – на разочарования. И утопиите могат да се употребяват, както вече е правено, като оправдания за ужасни несправедливости. Последното, от което се нуждаем, е поредният утопичен проект¹⁶.

¹⁴ Вж. Anthony Giddens. *Beyond Left and Right*. Cambridge: Polity Press, 1995; *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*. Cambridge: Polity Press, 1998.

¹⁵ R. Rorty, *Achieving Our Country: Leftist Thought in Twentieth Century America*. Cambridge, MA and London: Harvard University Press. 1998.

¹⁶ Wallerstein, *Utopistics*. New York: The New Press, 1999, 1.

Предизвикателства пред утопията: постмодерност и утопия

Политическият довод срещу утопията не е нещо ново. Той твърди , че ако някъде се осъществява визия, там загиват хора. На утопията се приписва както изискването за съвършенство, само за да бъде впоследствие отхвърлено като невъзможно, така и непоносимото бреме на еднотипното поведение, съблюдувано от обитателите на утопията, което се отхвърля като неморално. Твърди се, че утопията може да се осъществи единствено посредством насилие и се поддържа единствено в условия на политическа репресия. Утопията е тоталитарна. Тези твърдения са известни и реакциите към тях често са изрепетирани. Не всички писатели утописти заявяват, че техните системи са съвършени; те обикновено казват, че тези системи просто са значително по-качествени от онези, които господстват във времето на техните творчески начинания. Не всички утопии са тоталитарни; действително, някои от тях са тъкмо обратното (обикновено в този случай се цитира „Новини от Никъде“ на Уилям Морис, но по-скорошен пример е „Жена в края на времето“ на Мардж Пиърси). Освен това Джакоуби настоятелно твърди, че прехвърлянето върху „утопизма“ на вината за геноцидните последици от нацизма и сталинизма е исторически немарлив, да не кажем идеологически акт.

Много по-интересен набор от предизвикателства (по-интересен, тъй като е по-неопределен, едновременно теоретически и политически) изниква от постмодерната ситуация. В този случай негативните последици от утопията се приписват на капаните на модерността, по-специално на пост-просвещенското изискване към разума и универсалните ценности, което е потенциално тоталитарно. Предизвикателствата засягат проблемите на надеждата и желанието, както и тяхното разграничаване. Постмодерността и постмодернизъмът са толкова широко употребявани понятия, че би било редно да се направи едно малко пояснение. Понятието „постмодернизъм“ може да се употребява по отношение на дадена структурна промяна в устройството на обществото, в което живеем, или на широкообхватна културна, политическа и теоретическа ситуация, произтичаща от такава структурна промяна, или на някакво по-тясно артистично или естетическо течение, по-подходящо назовано „постмодернизъм“, или на някаква комбинация от тези варианти. Проблемът за отношението между постмодерността и модерността или между

постмодернизма и модернизма отнема много от времето на учените и несъмнено ще има значително присъствие в статистическите данни на много упражнения по оценяване на научните изследвания (наукометричните индикатори за ефективността на британската академична система, на базата на което се разпределя държавното субсидиране), като ще бъде отчетено и предизвиканото от него унищожаване на голям брой дървета. Във всичките три смисъла, особено на ниво структура, онова, което се нарича постмодерност, може да се схваща като интензифициране и осигуряване на континуитет на насоките в модернизма, както и рязко отделяне от него. Освен това, особено на ниво структура, вероятно ще е за предпочитане да се говори за късна модерност или дори за късен капитализъм. По този начин постмодерността в широкия културен смисъл и постмодернизмът в по-тесния смисъл могат да се разглеждат, както твърди Фредерик Джеймисън, като културната логика на късния капитализъм¹⁷.

Не без противоречие може да се твърди, че постмодерността е предизвикателство към утопията. Тобин Сийбърс например смята, че това далеч не е така – постмодернизмът се възползва от утопията, че действително „утопията се явява първостепенна идея на постмодернизма“¹⁸. По същество утопията е свързана с желанието, а „постмодернизмът събужда интерес към въпросите на желанието“. Естетиката има централно значение за постмодерната теория, тъй като предметите на изкуството са „алегории на желанието“. Желанието е от съществено значение за постмодернизма. Това несъмнено е заявено в „Анти-Едип“ (1984) на Делюз и Гатари, един от основополагащите текстове на постмодернизма, който е публикуван за първи път през 1972 г. Делюз и Гатари се обявяват както срещу фройдистката, така и срещу лаканианската психоаналитична теория. Едиповият триъгълник, твърдят те, е формализирана репрезентация, която не описва „естественото“ възникване на желанието, фрустрацията, или в друго отношение - здравословното преодоляване. Фройдистката психоанализа по-скоро изисква от нас да схващаме нашите фрустрирани желания съобразно мита за Едип, който едновременно ограничава и отрича нашия опит и доказва, че нашите желания са изначално нелегитимни. Желанието трябва да се схваща като нещо повече от либидни потоци, всъщност като потоци от вещества като мляко, лайна и сперма (текстът е доста андроцентричен).

¹⁷ F. Jameson, 'Postmodernism, or the cultural logic of late capitalism', *New Left Review* 146, July-August 1984, 13-92; *Postmodernism: Or, The Cultural Logic of Late Capitalism*. London: Verso, 1991.

¹⁸ T. Siebers (ed.) *Heterotopia: Postmodern Utopia and the Body Politic*. University of Michigan Press, 1994, 2-3.

Желанието не се ориентира единствено спрямо сексуалността, нито спрямо родителските фигури, а засяга фрагментарни, частични обекти. Тяхната теза се различава от тази на Лакан по два начина. Подобно на едиповия триъгълник, централното значение на фалоса представлява тотализиращ мит, който отрича фрагментарния характер на флуидното желание. Освен това, този фалоцентричен мит обвързва по един същностен начин желанието с липсата, на която формулировка Делюз и Гатари многократно се противопоставят¹⁹.

Желанието също така е от основно значение за утопизма. Но Уилямс твърди, вероятно в загатнат отговор към Делюз: „Не можем да абстрахираме желанието. То винаги е желание за нещо конкретно тъкмо спрямо някакви притискащи обстоятелства.“²⁰ Блох не обвързва желанието с липсата. „Онова, което липсва“ е от централно значение не само за Блох, но и за повечето представители на критическата теория. Според Блох значимостта на утопичното въобразяване, дори на утопията в нейния абстрактен вариант, се състои тъкмо в трудността да се разпознае някаква липса, желание, освен в категориите на това, което може да я запълни. Репрезентацията е следователно първата стъпка към запълването на липсата, при все че репрезентацията обикновено е също така изопачена репрезентация (вероятно по необходимост).

Може да се твърди, че утопията се нуждае от репрезентацията, от обективацията, от желанието. В сборника на Сийбърс утопията е фокусирана върху тялото като място на желанието и човешкото щастие. Може да се твърди, че това е някакъв вид утопизъм, който дава израз на желанието (въпреки факта, че Делюз и Гатари се обявяват тъкмо срещу концептуализацията на желанието като нещо експресивно), вместо да е обвързано с инструментализацията и трансформацията, въпреки че ще е по-правилно да се каже, че изместването се състои в онова, което подлежи на трансформация²¹, тъй като постмодерната естетика засяга съзнателната склонност към трансформация на тялото чрез украси, диети, упражнения и хирургически интервенции. Както казва Дейвид Морис, „утопията в постмодерната епоха до голяма степен се е установила в отделното, частно,

¹⁹ Жил Делюз и Феликс Гатари, *Анти-Едип: Капитализъм и шизофрения*. София: ИК „Критика и хуманизъм“ 2004; P. Goodchild, *Deleuze and Guattari: An Introduction to the Politics of Desire*. London: Sage, 1996.

²⁰ Raymond Williams. *Problems in Materialism and Culture*, 200.

²¹ Сравни L. Sargisson, *Utopian Bodies and the Politics of Transgression*. London: Routledge, 2000.

индивидуално тяло“, разсъждавайки „върху представата, че единственото достъпно легитимно пространство на съвършенството се намира [...] в нашата собствена единична плът: един рай на извивките и мускулите“²². Ако разните видове утопично мислене служат за израз на желанието за по-добър живот, техните проекции по-скоро върху тялото от плът, отколкото върху политическото тяло, могат да се разглеждат като значително отдръпване от надеждата (поне в нейния социален смисъл) в полза на желанието. Освен това, то представлява отдръпване от схващането за желанието, съобразно тезите на Делюз, Гатари, Райх и Маркузе, като либидна енергия, разстилаща се в пространството на социалното и съответно подхранваща капитализма и фашизма, както и техните потенциално утопични алтернативи. Според тези писатели желанието би могло да произтича от тялото по един есенциалистки и виталистки начин, но не се запазва там.

Самото допускане, че постмодерността представлява предизвикателство пред утопията почива върху известни предпоставки спрямо онова, което определяме като утопия. Това допускане възниква от същностно антиесенциалисткия характер на постмодерната култура, който има епистемологически и морални основания, но представлява предизвикателство *само доколкото* утопията предявява изисквания относно истината и морала. Например поставянето под съмнение на „големите разкази“ от страна на Лиотар не вещае нищо добро за проектирането напред във времето на едромащабни планове за обществена трансформация (ако именно така мислим утопията). „Деконструкцията на субекта“ подрива възможността за разискване на интереси, надхвърлящи самостоятелно определените индивидуални идентичности, тъй че колективностите са теоретически раздробени на отделени един от друг аз-ове, които на свой ред се раздробяват на фрагментирани аз-ове. Морални и етически абсолюти са невъзможни; твърдението, че едно общество е по-добро от друго (едно може би фундаментално изискване към утопичния проект) е подкопано. Не става въпрос просто за загуба на упование в социалното, а за загуба на вярата в него. Коментирайки антиутопичния характер на съвременната социална теория, Кришан Кумар твърди, че постмодернистите са прави, „не става дума просто за това, че ‘вече няма благородни и смели каузи’, за които си заслужава да воюваш“, а за това, че не може въобще да има

²² T. Siebers (ed.) *Heterotopia*, 152.

такива²³. Издирването на утопията според този прочит е неотменимо модернистки проект²⁴. Заслужава да се отбележи, че сборникът на издателство „Пенгуин“ *Utopias* носи подзаглавието „Текстове на руски модернисти от периода 1905-1940“. Всъщност не съществува особена нужда от отзивчиво отношение към постмодернизма, за да се разпознае същностната непредвидимост на нашите морални и концептуални построения; понастоящем всички сме плуралисти. Ако възприемаме утопията като същностно необходима за нашата оценка относно начините на живот, то тогава плурализмът и признаването на културните различия неминуемо образуват проблем. В този прочит на постмодернизма като антиутопичен обаче типът утопия, който се има предвид, представлява тотализираща (но не следователно тоталитарна) репрезентация с холистична, социална, прогностична насоченост, която е недвусмислено по-качествена и обвързана с настоящето чрез някакъв разпознаваем наратив.

Смятам, че това е погрешен, макар и не изцяло, възглед за утопията, тъй че това са доста сериозни предизвикателства пред проекта и проекциите на утопията. Преди смятах, че измененията в самото утопично мислене, илюстрирани от промените в утопичните литературни текстове и критическите реакции спрямо тях през последните тридесет години, демонстрираха способността на утопията да отговори на тези предизвикателства. Изместването от репрезентация към процес оказва своето въздействие както върху текстовете, така и върху начините за схващане на утопията (която е, според възгледа на Мигел Абенсур, по-скоро нещо евристично, отколкото систематично), тъй че утопията в някогашния смисъл е или мъртва, или клони към точката на изчезване. Но ако „надеждата е евристична, а не снабдена с вътрешна цел“, както посочва Томас Осборн във връзка с постмодернистите, може ли наистина да я определяме като надежда?²⁵ Казано другояче, дали начините, по които реформаторите и утопистите реагират спрямо постмодерната ситуация, отразяват някакво отслабване в трансформативния потенциал на утопията?

²³ K. Kumar, *From Post-Industrial to Post-Modern Society*. Oxford: Blackwells, 1996, 135.

²⁴ Сравни T. J. Clark, *Farewell to an Idea*. New Haven and London: Yale University Press, 1999.

²⁵ Благодаря за тази формулировка в отговор на една по-ранна версия на този текст.

Утопичният модус

През 70-те години на XX век Абенсур твърди, че след 1850 г. настъпва значително разделение в утопичната мисъл. „Систематичният“ модус, свързан с чертаенето на проективни схеми, бива заменен от „евристичния“ модус, при който утопиите се превръщат в изследователски проекции на алтернативни ценности, грубо скицирани като алтернативни начини на живот. Датировката и цялостният процес на това изместване остават под въпрос. Абенсур преди всичко счита за важно да спомене прочита на „Новини от Никъде“ на Уилям Морис, написана през 1890 г., но „Поглед назад“ (1888) на Едуард Белами се доближава повече до систематичния подход. Но фактът, че е възможно да се правят подобни твърдения относно утопии от късния деветнадесети век, по-скоро изтъква разгръщащия се в постмодерната ситуация смисъл, отколкото да влиза в противоречие с насоките в самия модернизъм – инак се допуска, че постмодернизмът възниква действително твърде рано. Съществува обаче разлика дори между утопията на Уилям Морис и онова, което Томас Мойлан нарича критическите утопии на 1970-те години²⁶.

В известен смисъл утопията на Морис (за разлика от тази на Белами) е условна, рефлексивна и плуралистка. Но тя е до голяма степен такава, защото Морис е схващал това като необходима характеристика на утопичната спекулация. Той смята за необходимо, но в крайна сметка и за невъзможно, да се гради въображаем проект за бъдещето. Според него „е от съществено значение идеалът за бъдещето да се издига пред очите на работническата класа, за да не се прекъсва приемствеността на народните искания, както и за да не бъдат те отправяни в погрешна посока“²⁷. Той разбира, че всички такива градежи трябва да бъдат условни, тъй като способността ни да въобразяваме бъдещето е ограничена от социални фактори: „Невъзможно е да се изгради проект за бъдещето, тъй като не съществува човек, който може да въобрази себе си извън своето собствено време.“²⁸ Морис е твърде наясно относно непредвидимостта на своя проект, както и този на Белами, и предупреждава срещу евентуални буквални прочити: „Единственият надежден начин за четене на дадена утопия е да я разглеждаме като израз

²⁶ T. Moylan, *Demand the Impossible*. London: Methuen, 1986.

²⁷ William Morris and E. Belfort Bax, *Socialism: Its Growth and Outcome*. London: Swan Sonnenschein, 1893, 278.

²⁸ Пак там, 17-18.

на авторовото своенравие.“ Опасността се състои в това, че утопиите няма да бъдат четени по този начин, тъй като „незавършени системи, чието осъществяване е невъзможно, винаги са привлекателни за хора, които са узрели за промяна, но нямат ясна мисъл относно целите си“²⁹. „Новини от Никъде“ също застъпва позиция в полза на плурализма. Националните държави са премахнати, ни се казва, позволявайки разцвет на културното многообразие между народите. Но въпреки че това застъпване се осъществява в текста, самото многообразие е положено извън Англия на Никъде-то: „Прекоси водата и виж. Ще откриеш изобилие от разнообразни неща: пейзажите, сградите, диетите, развлеченията, все различни едно от друго.“³⁰. Политическите различия са съгласувани чрез система от пряка демокрация, но такава, която по същество работи, защото има единствено различия в мненията относно същността на общия интерес, не различия на самите интереси.

В утопичните текстове от 1970-те години рефлексивността и условността относно статута на утопичния текст се превръщат в негови собствени характеристики. Както твърди Мойлан в „Изискване на невъзможното“, тези утопии притежават различна, по-фрагментирана наративна структура от по-ранните утопии. Индивидуалният регистър (отнасящ се до сюжета и героите) е изнесен на преден план, докато иконичният регистър (описващ обществената структура на утопичното общество и неговия контрастен фон) отстъпва на заден план. Обществата са описани като децентрализирани и обособени. В утопичното общество съществува практика на саморазпит, тъй че ценностите и институциите се възприемат не толкова недвусмислено. Много романи съдържат възможни дистопични, както и утопични характеристики, които разстройват чувството за необходимо и предзададено движение към утопията, за зависимост от някакъв голям разказ. Както Уилямс отбелязва относно „Освободеният“ на Урсула ле Гуин, чието оригинално заглавие е „една неопределена утопия“: „тук утопичният импулс се обновява чрез повишено внимание, съмнение в себе си и самоналагане на граници“³¹.

Всички тези особености присъстват в „Жена в края на времето“ на Мардж Пиърси. Тук културният плурализъм също е съзнателно и ефикасно отделен от връзката с „расата“. Този аспект на плурализма е малко нещо неубедителен, доколкото културата

²⁹ William Morris, 'Looking backward', *Political Writings of William Morris*, ed. by A. L. Morton, London: Lawrence and Wishart, 1984 [1889], 248.

³⁰ William Morris, *News from Nowhere*. London: Longmans Green and Co., 1924 [1891], 99-100.

³¹ Raymond Williams, *Problems in Materialism and Culture*, 212.

сякаш е факултативна добавка към цял един начин на живот, а не нещо същностно за него, но нейното присъствие е доста по-осезателно, отколкото в страната на Никъде. Политическите процеси също са представени като подлежащи на оспорване в по-голяма степен от тези в Никъде, тъй като тук може да изникне нуждата от разрешаване на различия в самите интереси. Споровете просто продължават, докато не се постигне съгласие и след дълго разискване победителите трябва да нахранят загубилите и да предложат дарове. Отговорът на въпроса за изглаждането на различията е „ние спорим – и как иначе?“³²

Юрген Хабермас смята, че изместването към късна модерност продуцира изместване в утопичното мислене и то такова, че вече не е възможно да се каже каквото и да е относно същността на самата утопия, а само относно комуникативните процеси, чрез които тя би могла да бъде договорена³³. Оттук единствената възможна утопия е тази от процесуален и комуникативен тип. На практика подобни твърдения скрито привнасят допускания относно действителната същност на утопията, доколкото те експлицитно или имплицитно полагат условията, при които подобен диалог е възможен. Но проблемът с „ние спорим – и как иначе?“ (особено в общество, което не е хомогенно в културно отношение, какъвто е случаят с утопията на Пиърси) е, че се допуска спорът да приключи с разрешение. Изглежда съществува не просто допускане, че споделените интереси стоят над конфликтните интереси, но също така няма следа от спор относно условията, процедурите и структурата на всички разисквания.

Доста по-сериозно предизвикателство към утопичното въображение изниква, ако тази структура бъде оспорена. Как утопията може да се справи с възможността за дълбоки конфликти на интереси или за непостигане на съгласие относно правилата на играта? Вероятно не може. Несъизмеримостта навлиза в утопичното до голяма степен под сянката на дистопичното. Нейното навлизане вероятно е възможно единствено по този начин, ако утопията е пространство за фикционално разрешаване на проблеми, за които човечеството (все още) не е намерило решение. Първата част от трилогията за Марс на Ким Стенли Робинсън, „Червеният Марс“ (1992), описва едно положение на несъвместимост между култури и действащите в тях ценностни позиции. Проблемът за езика и превода е

³² Piercy, M. *Woman on the Edge of Time*. London: The Women's Press, 1979, 153.

³³ Виж J. Habermas, *The New Conservatism*. Cambridge: Polity Press, 1989.

обичайно изразно средство за подобни питання³⁴, като например в романа „Роден език“ (1985) на Сюзет Елджин или в елегията „Туземци“ на ирландския изпълнител Кристи Мур, която започва така: „Имаме толкова езици, а не можем да общуваме; толкова родни езици, тук всички сме туземци...“ Библейският образ на тази ситуация е Вавилонската кула, който сякаш изниква отново и отново и все по-често дори в романи, които не се съгласуват с изрично утопични или дистопични жанрови модели, например „Вавилонската кула“ (1997) на А. С. Байът и „Нюйоркската трилогия“ (1987) на Пол Остър.

Теоретизиране на утопията

Преминаването към повече плурализъм, условност и рефлексивност като същностен за утопията процес протича успоредно с една теоретизация на утопията, която я третира като нещо евристично, отколкото като нещо снабдено с присъща му цел. По подобие на самите утопични текстове тази теоретизация се фокусира повече върху процеса, отколкото върху съдържанието, но въпросният процес се намира в диалог с текста, а не е положен в него. Тя разглежда функцията на утопията като балансирана между другите две функции: инструменталната и експресивната. Съществува сближаване между неомарксизма, критическата теория, постмодернизма и феминизма³⁵ в схващането на утопията като желание, като процес, а не съдържание, като оперативен модус на текста, а не просто заложен в него смисъл.

Абенсур например се стреми да покаже, че функцията на утопичните текстове може да се мисли през регистъра на желанието – не като нещо експресивно или инструментално в смисъла на желание, насочено към представения в текста обект, а като въздействие на текста върху акта на желанието. С тази идея едновременно се залавят Едуард Томпсън и Реймънд Уилямс, който отбелязва, че утопията на Белами е „в значителна степен една творба без желание“³⁶. Да четеш утопия означава да се впуснеш в приключение:

³⁴ Cavalcanti, I. ‘*Utopias of(f) language in contemporary feminist Utopias*’, paper presented at *Nowhere: A Place of Our Own: Exploring the Uses of Utopia*, University of Warwick, 8 May 1999.

³⁵ Утопизмът на Иригаре може да се приведе като пример. Виж Sargisson (1996).

³⁶ Raymond Williams. *Problems in Materialism and Culture*, 202.

И в подобно приключение се случват две неща: нашите обичайни ценности ('здравият разум' на буржоазното общество) се сгромоляват в безпорядък. И тогава навлизаме в същинското и новооткрито пространство на Утопията – възпитанието на желанието. Това не е същото нещо като „нравственото възпитание“, но с друга цел: то е по-скоро отваряне на хоризонт към стремежите, 'обучение в желание, имащо за цел да се желае – да се желае по-хубаво, да се желае в повече, но най-вече да се желае по най-различни начини'³⁷.

Тук утопията, дори самият текст, не представлява натуралистична репрезентация на здравето общество, а катализатор на процес, при който читателят е активен деятел. Основна характеристика на този процес е разграждането и трансгресирането на нормативните и концептуални схеми на всекидневния опит и осигуряването на пространство, в което е възможно да се въобразява не само удовлетворяването на обичайни и незачетени от съществуващото общество нужди, но и да се предвижда желаене на нещо различно от удовлетворението, което е едновременно одобрено и отречено от това общество: най-вече – да се желае по най-различни начини.

Някои англоезични утописти, особено Мойлан и Джеймисън, развиват подобна теза. Функцията на утопичната фикция вече не трябва да се разглежда като схема на дадена социална система, която трябва да бъде разглеждана буквално, откъм нейните структурни свойства, нито да се възприема като положена напред във времето цел. Утопичната функция означава отчуждаване и остраностяване, превръщане на даденостите в общозначими проблеми, както и поставяне под съмнение на актуалното статукво, а не натрапване на някакво предписание за бъдещето. Освен това от най-голямо значение при утопията е не какво е въобразено, а самото действие на въобразяване като процес, който разгражда приключеността на настоящето. Според Джеймисън³⁸, подобно на Абенсур, този процес се разгръща около проблема за желанието: „бихме могли да възприемаме новото възшествие на Утопията като един вид желание за желаене, някакво обучение по желаене, изобретяването на желанието, изначално наречено утопия“³⁹ – пасаж, който поразително наподобява схващането на Абенсур.

Едно следствие от подобен прочит на утопията като евристично, а не систематично средство, като средство за изследване, а не за правене на предписания, е

³⁷ Thompson, E. P. *William Morris: Romantic to Revolutionary*. London: Merlin Press, 1976, 790-91.

³⁸ Fitting (1998) предоставя отлично обяснение на начина, по който Джеймисън употребява понятието за утопия.

³⁹ Jameson, *The Seeds of Time*. New York: Columbia University Press. 1994, 90.

предоставянето на алиби за онова, което иначе би могло да се възприеме като сбор от слабости, отсъствия и неуспехи в иконичния регистър на утопичния текст – например ограниченията в разработките на културния и политически плурализъм при Морис и Пиърси. Джеймисън отива по-далеч и смята, че тези неуспехи нямат нужда от алиби. Неуспехът е не толкова отличително качество на определени репрезентации на утопията, колкото неизменна част от изпитателния процес да се мисли самата утопия. Обичайно е да мислим утопията, като онова, което се въобразява, но Джеймисън твърди (като Маркс и Морис), че утопията е в буквален смисъл нещо невъобразимо. Онова, което се въобразява, никога не оправдава самия утопичен проект, тъй че утопичните текстове например „ни заставят да прозрем с пределна яснота и с изобилие от конкретни подробности ограничените и неотменни начини на нашата същностна неспособност да въобразяваме самата Утопия“⁴⁰; те предоставят възможност за проучване на структурните ограничения на онова, което е достъпно за въображението, „за да се добие по-добър усет за бъдещето, което не можем или не искаме да въобразим“⁴¹. Функцията на утопичните текстове е „да провокират [...] да сблъскват ума с едно завишено, но невъзможно за понятизиране съзнание за собствените му способности, функции и структурни граници“⁴². По подобен начин Кларк набляга върху важността на неуспеха като същностна характеристика на модернизма (отколкото на постмодернизма!) в изкуството - ход, който той възприема като същностно утопичен, твърдейки, че „домогването към неуспеха и невъзможността за описание е един важен ключ [...] към визуалната култура от последните двеста години“⁴³. Неговите подбуди са може би сходни с тези на Джеймисън: „Единствено посредством чисто практическото изнамиране на системата от антиномии [на репрезентацията] и бели петна ще стане възможно изначалните импровизирани форми на опак [contrary] въобразяване да излязат наяве.“⁴⁴ Препращайки към Луи Марен (1984), Джеймисън твърди, че утопията винаги е „организирана [...] около някакво сяпа петно или убежна точка“⁴⁵, точка на изчезване.⁴⁶

⁴⁰ Jameson, F. "Progress versus Utopia: or, can we imagine the future?", *Science-Fiction Studies*, 1982. Vol.27, No.9, 153.

⁴¹ Jameson, F. 'Comments', *Utopian Studies*, 1998, Vol. 9, No. 2, 76.

⁴² Jameson, цит. по Siebers, T. (ed.) *Heterotopia*, 94.

⁴³ T. J. Clark, *Farewell to an Idea*, 164.

⁴⁴ Пак там, 165.

⁴⁵ F. Jameson, 'Comments', 75.

Тези привлекателни формулировки биха могли да покажат как утопията и нейното интерпретиране се съгласуват с постмодерното изискване за условност, рефлексивност и плурализъм. От друга страна, самите тези съгласувания крият опасности и ограничения. Една от тези опасности е усвояването на един вид патологичен плурализъм, при който признаването на чуждите позиции и гледни точки сполучливо подрива способността да се заема собствена позиция (дори критическа и условна), откъдето ангажиментът става невъзможен. Не е ясно дали според подобен възглед за утопията тя би могла да се придвижи отвъд функцията на критично разглеждане и разграждане на *идеологическата* приключеност на настоящето. Ала трансформативната функция на утопията изисква разграждането на *структурната* приключеност на настоящето и ни задължава да си представяме едновременно какво би означавало това и как то би било възможно, за да съществува възможността да се надяваме. Едно „завишено, но невъзможно за понятизиране съзнание“ за способностите на ума няма да ни бъде от полза. Може би форми на утопично мислене, които са нещо повече от средства за изява на желанието, са същностно холистични, тотализиращи и оценностяващи. Може би предписанията са необходими. Както казва Реймънд Уилямс, трябва да се самоопределяме според това, което защитаваме, не само според това, срещу което се борим. Съдържанието, не само процеса, запазва своето същностно значение. Разбира се, важно е също така утопията да усвои условността, рефлексивността и плурализма, както и утопистите да разпознаят непредвидимостта на техните надежди и желания. Това не е несъвместимо с ангажимента, с поемането на отговорност в условия, недопускащи епистемологическа, морална или историческа сигурност. Сполучливият синтез на условността и отговорността би могъл да бъде условие за удържането на утопията в нейната разкритост като пространство за домогване към действителната възможност за едно преобразено бъдеще.

⁴⁶ Значимостта на перспективата, на „убежната точка“ и на „хоризонта“ са обичайни тематични аспекти у Блох, Джеймисън и Марен. Според Джон Бърджър липсата на перспектива и хоризонт е от съществено значение за силното въздействие на изображенията на ада при Йеронимус Бош: тази визуална стратегия премахва континуитета между действията, между минало и бъдеще, и създава „пространствен делириум“, в който „нищо не е в процес на протичане, всичко представлява прекъсване“. Надеждата, твърди той, „е акт на вярата и е нужно да бъде поддържана чрез други конкретни действия. Например действието по *приближаване*, по измерване на разстояния и *движение напред*“ (Berger, 1998/99, сс. 1-4), откъдето следва, че надеждата се намира в зависимост от определена перспектива.

Цитирани източници

- Делъоз, Ж. и Ф. Гатари. 2004. *Анти-Един: Капитализъм и шизофрения*. София: ИК „Критика и хуманизъм“.
- Auster, P. 1987. *The New York Trilogy*. London: Faber and Faber.
- Baccolini, R. 1999. 'Feminist open/critical dystopias', paper presented at *A Millennium of Utopias: The Theory, History and Future of Utopianism*, University of East Anglia, 23-26 June 1999.
- Bellamy, E. 1888. *Looking Backward*. Boston: Ticknor.
- Berger, J. 1998/99. 'Against the great defeat of the world', *Race and Class*, Vol. 40, No. 2/3, pp.1-4.
- Bloch, E. 1986. *The Principle of Hope*. Oxford: Blackwells.
- Bourdieu, P. 1998. *Acts of Resistance: Against the New Myths of Our Time*. Cambridge: Polity Press.
- Byatt, A. S. 1997. *Babel Tower*. London: Chatto and Windus.
- Carey, J. 1999. *The Faber Book of Utopias*. London: Faber and Faber.
- Cavalcanti, I. 1999. 'Utopias of(f) language in contemporary feminist Utopias', paper presented at *Nowhere: A Place of Our Own: Exploring the Uses of Utopia*, University of Warwick, 8 May 1999.
- Claeys, G. and Sargent, L. 1999. *The Utopias Reader*. New York: New York University Press.
- Clark, T. J. 1999. *Farewell to an Idea*. New Haven and London: Yale University Press.
- Daniel, J. O. and Moylan, T. 1997. *Not Yet: Reconsidering Ernst Bloch*. London: Verso.
- Elgin, S. H. 1985. *Native Tongues*. London: The Women's Press.
- Fitting, P. 1998. 'The concept of Utopia in the work of Fredric Jameson', *Utopian Studies*, Vol. 9, No. 2, pp. 8-17.
1999. 'Unmaking the real? Critique and Utopia in four recent films', *Society for Utopian Studies Annual Conference*, San Antonio, 1999.
- Forrester, V. 1999. *The Economic Horror*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. 1995. *Beyond Left and Right*. Cambridge: Polity Press.
1998. *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*. Cambridge: Polity Press.

- Goodchild, P. 1996. *Deleuze and Guattari: An Introduction to the Politics of Desire*. London: Sage.
- Habermas, J. 1989. *The New Conservatism*. Cambridge: Polity Press.
- Jacoby, R. 1999. *The End of Utopia: Politics and Culture in an Age of Apathy*. New York: Basic Books.
- Jameson, F. 1982. 'Progress versus Utopia: or, can we imagine the future?', *Science-Fiction Studies*, Vol.27, No.9, pp.147-58.
1984. 'Postmodernism, or the cultural logic of late capitalism', *New Left Review*, 146, July-August, pp.13-92.
1991. *Postmodernism: Or, The Cultural Logic of Late Capitalism*. London: Verso.
1994. *The Seeds of Time*. New York: Columbia University Press.
1998. 'Comments', *Utopian Studies*, Vol. 9, No. 2, pp. 74-7.
- Kelly, C. ed. 1999. *Utopias: Russian Modernist Texts 1905-1940*. London: Penguin.
- Kumar, K. 1996. *From Post-Industrial to Post-Modern Society*. Oxford: Blackwells.
- Le Guin, U. 1974. *The Dispossessed*. London: Victor Gollancz.
- Levitas, R. 1990a. *The Concept of Utopia*. Hemel Hempstead: Philip Allan.
- 1990b. 'Educated hope: Ernst Bloch on abstract and concrete Utopia', *Utopian Studies*, Vol. 1, No. 2, pp. 13-26.
- Marin, L. 1984. *Utopics: Spatial Play*. London: Macmillan.
- McLennan, G. 1999. 'The ways ahead', *History of the Human Sciences*, Vol. 12, No. 4, pp. 147-55.
- Moore, C. 1994. Natives. *Christy Moore Live At the Point*. London: Grapevine.
- Morris, W. 1924 [1891]. *News From Nowhere*. London: Longmans Green and Co.
- 1984 [1889]. 'Looking backward', *Political Writings of William Morris*, ed. Morton, A. L. London: Lawrence and Wishart.
- Morris, W. and Bax, E. B. 1893. *Socialism: Its Growth and Outcome*. London: Swan Sonnenschein.
- Moylan, T. 1986. *Demand the Impossible*. London: Methuen.
1999. 'Warm and cold utopianism: reconsidering dystopia in the 1990s', paper presented at *A Millennium of Utopias: The Theory, History and Future of Utopianism*, University of East Anglia, 23-26 June 1999.

2000. *Scraps of the Untainted Sky: Science Fiction, Utopia, Dystopia*. New York: Westview Press.
- Osborne, T. 1998. *Aspects of Enlightenment*. London: UCL Press.
- Piercy, M. 1979. *Woman on the Edge of Time*. London: The Women's Press.
- Porter, E. 1999. 'Irigaray's utopianism and anti-utopianism', paper presented at *Nowhere: A Place of Our Own: Exploring the Uses of Utopia*, University of Warwick, 8 May 1999.
- Robinson, K. S. 1992. *Red Mars*. London: HarperCollins.
- Rorty, R. 1998. *Achieving Our Country: Leftist Thought in Twentieth Century America*. Cambridge, MA and London: Harvard University Press.
- Sargisson, L. 1996. *Contemporary Feminist Utopianism*. London: Routledge.
2000. *Utopian Bodies and the Politics of Transgression*. London: Routledge.
- Siebers, T. ed. 1994. *Heterotopia: Postmodern Utopia and the Body Politic*. University of Michigan Press.
- Taylor, L. 1999. *Times Higher Education Supplement*, 9 April 1999.
- Thompson, E. P. 1976. *William Morris: Romantic to Revolutionary*. London: Merlin Press.
- Wallerstein, I. 1999. *Utopistics*. New York: The New Press.
- Williams, R. 1980. *Problems in Materialism and Culture*. London: Verso.